

2. Vývoj úrovně vzdělanosti obyvatelstva v ČR v letech 1950 až 2001

Školní vzdělání obyvatelstva bylo poprvé v našich cenzech zjišťováno až v roce 1950. V předcházejících československých sčítáních, která proběhla v letech 1921 a 1930, byla sledována pouze gramotnost obyvatelstva – tzn. znalost čtení a psaní.

Tab. 1 Školní vzdělání obyvatelstva ve věku 15-ti a více let podle výsledků sčítání lidu v letech 1950 až 2001

Rok sčítání	Stupeň nejvyššího dokončeného vzdělání						Úhrn obyvatelstva ve věku 15 a více let
	základní	odborné bez maturity	úplné středoškolské	vysokoškolské	bez vzdělání	nezjištěno	
absolutně							
1950	5 606 019	660 949	344 627	61 687	21 673	62 802	6 757 757
1961	5 743 688	546 852	642 825	156 412	24 478	28 707	7 142 962
1970	4 086 749	2 225 013	1 043 936	263 127	22 226	59 942	7 700 993
1980	3 511 734	2 556 344	1 348 453	393 524	20 061	49 794	7 879 910
1991	2 696 065	2 878 645	1 866 983	582 849	27 778	85 459	8 137 779
2001	1 975 109	3 255 400	2 431 171	762 459	37 932	113 127	8 575 198
v %							
1950	83,0	9,8	5,1	0,9	0,3	0,9	100,0
1961	80,4	7,7	9,0	2,2	0,3	0,4	100,0
1970	53,1	28,9	13,6	3,4	0,3	0,8	100,0
1980	44,6	32,4	17,1	5,0	0,3	0,6	100,0
1991	33,1	35,4	22,9	7,2	0,3	1,1	100,0
2001	23,0	38,0	28,4	8,9	0,4	1,3	100,0

Sčítání lidu v roce 1950 potvrdilo, že po druhé světové válce téměř celá populace žijící na našem území měla ukončené základní vzdělání (čtyři pětiny obyvatelstva ve věku 15 a více let)¹. Bez vzdělání bylo sečteno pouze 21,7 tisíc (tj. 0,3 % ze všech osob ve věku 15+). Jednalo se částečně o osoby starší šedesáti let, které dokončily svůj školní věk ještě v období existence Rakousko-Uherska. Každý desátý obyvatel ve věku 15+ měl v roce 1950 nižší odborné vzdělání, každý dvacátý byl absolventem střední školy a akademický titul získalo pouze necelé 1 % tehdejší populace.

¹ Obyvatelé ve věku 15 a více let = také „15+“

Struktura školního vzdělání podle pohlaví byla v roce 1950 výrazněji diferencovaná pouze u kategorie úplného středního odborného vzdělání, kde se především jednalo o zastoupení oborů s tradiční převahou mužů a u osob vysokoškolsky vzdělaných, kde pouze jednu šestinu tvořily ženy.

Mezi lety **1950 a 1961** se nejrychleji zvýšil počet osob s úplným středním odborným a vysokoškolským vzděláním. Zároveň se snížil podíl osob jen se základním a nižším odborným vzděláním bez maturity. Zastoupení skupiny osob s úplným středním všeobecným vzděláním se téměř nezměnilo. Tehdejší zákonná úprava umožňovala mj. i značné rozšíření dálkové formy středoškolského i vysokoškolského studia, což nemalou měrou přispělo k dalšímu růstu vzdělanosti obyvatel, měřenou stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání.

Trvání zmíněných tendencí ve vývoji vzdělanostní struktury obyvatelstva žijícího na území tehdejší ČSR prokázaly i výsledky **sčítání 1970**. Výraznou změnu oproti předcházejícímu cenzu představovalo relativně velké zvýšení počtu a podílu osob s nižším odborným vzděláním. U kategorií úplného středního a vysokoškolského vzdělání početní vzestup pokračoval a v souladu s tímto vývojem i další snižování zastoupení osob jen se základním vzděláním.

Údaje ze **sčítání lidu 1980** ukázaly pokračující nárůst počtu osob s vysokoškolským vzděláním, který mezi lety 1970 a 1980 činil 130 tisíc (tj. o 49,6 %), i počtu středoškoláků s maturitou o 305 tisíc (29,2 %); počet osob vyučených a se středním vzděláním bez maturity se zvýšil celkem o 331 tisíc (14,9 %). Rozdíl v úrovni vzdělání mužů a žen stále přetrvával. Například vysokoškolského vzdělání dosáhl každý čtrnáctý muž ve věku 15+, ale jen zhruba třicátá žena, vyučen byl každý druhý muž, ale jen každá čtvrtá žena; základní vzdělání měl jen každý třetí muž, ale přes 54% žen ve věku 15 a více let.

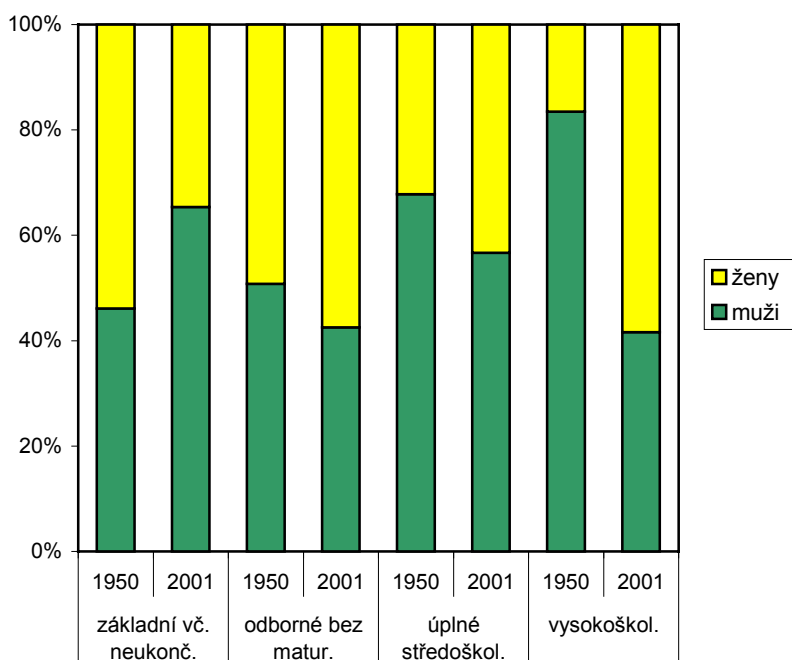
Podle výsledků **sčítání lidu 1991** v porovnání s rokem 1980 se výrazně zvýšil zejména počet osob se středoškolským vzděláním s maturitou - o 1 867 tisíc (téměř o 40 %). Obdobně tomu bylo u počtu vysokoškolsky vzdělaných osob, kde byl za stejné období zaznamenán 48 % nárůst. Trend poklesu počtu osob pouze se základním vzděláním dále pokračoval a mezi lety 1980 a 1991 se jejich počet snížil téměř o jednu čtvrtinu.

Zmíněné plynulé zvyšování stupně vzdělání obyvatel bylo údaji ze **sčítání lidu 2001** potvrzeno. V populaci České republiky ve věku 15 a více let žijí necelé dvě pětiny osob s učňovským vzděláním a středním odborným vzděláním bez maturity, téměř jedna třetina osob se středoškolským vzděláním, necelá jedna desetina osob dosáhla vzdělání vysokoškolského; základní vzdělání má zhruba jedna čtvrtina osob ve věku 15 a více let. Zastoupení osob bez vzdělání v populaci je početně nevýznamné.

Nejvíce zastoupenou skupinou mezi **muži** jsou podle posledního sčítání vyučení a se středním odborným vzděláním bez maturity (45,3 %) a následně s úplným středním vzděláním (25,5 %). Oproti výsledkům předcházejícího sčítání lidu zde nastala změna, neboť druhou nejpočetněji zastoupenou skupinu v roce 1991 představovali muži se základním vzděláním (v roce 1991 tvořili 24,7 % a v roce 2001 jen 16,5 %).

Obdobně ani **ženy** se základním vzděláním netvoří nejčetnější skupinu, jako tomu bylo před deseti lety, kdy představovaly plné dvě pětiny z tehdejší populace starší 15-ti let (v roce 2001 jen 29,1 %), ale tvoří ji ženy se středním odborným vzděláním bez maturity (v roce 1991 představovaly 28,2 % a v roce 2001 pak 31,1 %). Téměř stejně početnou je skupina žen s úplným středním vzděláním, která představuje 31,0 % (v roce 1991 jen 24,3 %).

Struktura vzdělání podle pohlaví podle výsledků sčítání 1950 a 2001 v %

Podrobnější pohled na úroveň vzdělání podle jednotlivých věkových skupin z výsledků cenů ukazuje, jak základní vzdělání ustupuje a v mladších věkových skupinách dosahuje tohoto stupně vzdělání stále méně osob a naopak se zvyšuje podíl osob s vyšším stupněm vzdělání:

Tab. 2 Vývoj školního vzdělání obyvatelstva podle věku v roce 1950 a 2001 z počtu obyvatel příslušné věkové skupiny v %

Ukončený stupeň vzdělání	Rok sčítání	Věková skupina					
		15-24 let	25-29 let	30-39 let	40-49 let	50-59 let	60+ a nezj.
základní	1950	79,6	74,4	80	83,8	87,6	90,6
	2001	41,0	6,5	7,6	12,4	18,1	38,0
střední odborné bez maturity	1950	13,6	13,9	11,4	9,8	6,8	3,3
	2001	23,2	43,9	41,5	45,2	42,6	36,1
úplné střední všeobecné	1950	3,0	4,4	2,0	1,5	1,4	1,0
	2001	8,3	6,3	5,3	3,5	4,6	3,2
úplné střední odborné	1950	2,6	5,0	4,1	2,8	2,2	1,9
	2001	23,8	30,4	30,1	24,4	23,3	14,3
vysokoškolské	1950	0,2	1,3	1,4	1,1	0,9	0,9
	2001	2,0	10,9	13,5	12,7	10,0	6,5
osoby bez vzdělání	1950	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,6
	2001	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4	0,6
nezjištěno	1950	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	1,7
	2001	1,4	1,6	1,6	1,3	1,0	1,3
Celkem		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Přes všechny nepříznivé vlivy působící na vývoj našeho školského systému v období budování socialistického státu, je patrné prosazování jednoznačného trendu zvyšování úrovně vzdělanosti, i když části mladých lidí bylo z důvodu třídního původu nebo politické orientace stěžováno či přímo znemožněno v letech padesátých, a i později, studium.

Z výsledků sčítání lidu 2001 je zřejmé, že za posledních 50 let se zvýšil

- téměř 5krát počet osob s nižším odborným vzděláním (v roce 1950 činil jejich podíl mezi obyvatelstvem starším 15-ti let 9,8 % a v roce 2001 pak 38,0 %),
- 7krát s úplným středoškolským vzděláním (v roce 1950 dosáhl hodnoty 5,1 % a v roce 2001 již 28,4 %)
- více než 12krát počet osob s vysokoškolským vzděláním (v roce 1950 činil jejich podíl pouze 0,9 % a v roce 2001 8,9 %).

S tímto vývojem koresponduje výrazné snížení počtu osob pouze se základním vzděláním; v roce 1950 podíl osob se základním vzděláním činil 83,0 % a v roce 2001 pouze 23,0 %.